

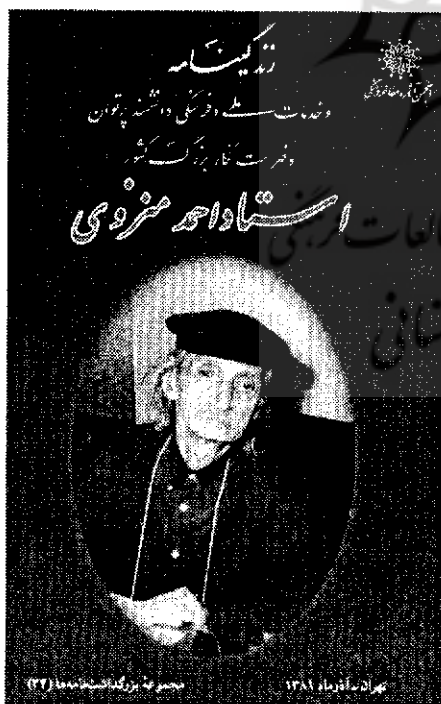
حدیث عشق

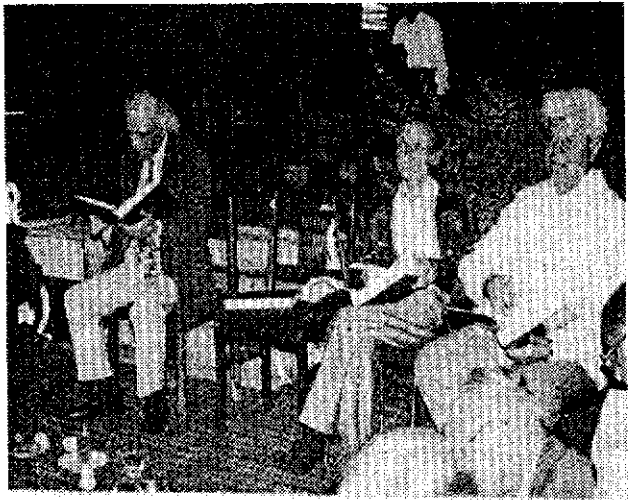
در بزرگداشت استاد احمد منزوی

تأسیس شد و مسلمانان در امر تولید کاغذ مهارت یافتند. یاقوت حموی در معجم البلدان از شهری به نام کاغذکنان (بین مراغه و زنجان) نام می‌برد که اهل این شهر به کار کاغذسازی اشتغال داشته‌اند. همین توجه به صنعت کاغذ و حضور کاتبان، خوشنویسان، جلدسازان و تذهیب کاران در دربار سلاطین و شاهزادگان سبب شد که روز به روز به شمار نسخه‌های خطی در کتابخانه‌های عمومی و شخصی اضافه شود و از طرف دیگر در کنار این فن، استادانی در فنون مختلف پرورش یابند؛ که اوج این هنرها و نسخه‌پردازی‌ها را در عصر تیموریان و صفویان به وضوح شاهد هستیم و نسخه‌های خطی‌ای که در آن روزگاران توسط استادان فن تهیه شده است، امروزه زینت بخش کتابخانه‌های سراسر جهان است. از این روست که در عرصه فرهنگ و تمدن، آگاهی از چند و چون کتاب و کتابشناسی و

در عرصه کتابشناسی و نسخه‌شناسی کمتر کسی است که با نام و آثار استاد احمد منزوی آشنا نباشد. استاد در سال ۱۳۰۲ ش در سامره به دنیا آمد. مقدمات علوم را نزد پدر بزرگوارش، مرحوم شیخ آقا بزرگ تهرانی صاحب الذریعة الی تصانیف الشیعة، فرا گرفت. در دوازده سالگی همراه پدر به نجف اشرف سفر کرد و در بیست سالگی به ایران بازگشت و پس از اخذ دیپلم از دارالفنون به دانشکده‌ی معقول و منقول راه یافت. در سال ۱۳۲۷ به استخدام آموزش و پرورش بندر انزلی درآمد و در سال ۱۳۲۹ به تهران منتقل شد و به تدریس پرداخت و سرانجام در سال ۱۳۵۶ سبک‌دوش (بازنشسته) شد. استاد در طول اقامت خود در تهران از محضر استادانی چون محمد تقی دانش پژوه، سید باقر سبزواری، بدیع‌الزمان فروزانفر، غلام حسین صدیقی، فاضل تونی و دیگران بهره‌ها برد و ضمن استفاده از تجربیات پدر و برادر و زنده یاد دانش پژوه و دیگر استادان فن، به فهرست‌نویسی روی آورد. سبک‌دوشی استاد، فرصتی به وی داد که با فراغ بال و بی هیچ ادعایی پا به میدان عمل گذارد و به کاری سترگ در کتابشناسی دست زند که حاصل آن را امروز ما بعینه شاهد هستیم.

می‌دانیم که در جهان اسلام توجه به مسایل کتابشناسی، نشأت گرفته از اعتقادات مسلمانان به قرآن مجید است و همین علاقه و اعتقاد قلبی مسلمانان به کتاب آسمانی سبب شد که تیمناً و تبرکاً به نسخه‌پردازی از قرآن مجید و سایر متون دینی دست زنند و با گذشت زمان از سایر متون نیز دست‌نوشته‌ها تهیه شود و از برکت تهیه نسخه‌های خطی، خوشنویسی و کاغذگری و... پدید آمد و بعدها در جهان اسلام به عنوان هنری اصیل و ماندگار شناخته شد. اگرچه استنساخ نسخه‌ها اوایل در مساجد، خانقاه‌ها و مراکز آموزشی شروع شد؛ اما هرگز در انحصار عده‌ای محدود قرار نگرفت. با رواج کاغذ در ایران که از نیمه قرن دوم هجری قمری شروع گردید و به نوشته «بار تولد» از طریق چین به خراسان وارد شد و سپس در جهان اسلام مورد استفاده قرار گرفت و متعاقباً مراکز کاغذسازی در شهرهای مختلف

دکتر عثمان‌الله رفیعی، استاد احمد منزوی، دکتر شریف

نسخه‌شناسی از مباحث بسیار مهم و دلنشین است. زیرا همین نسخه‌های خطی بازمانده از قرون و اعصار است که ارزش‌های معنوی و فرهنگی یک ملت را در طول تاریخ تبیین می‌کند. نساخانی که در سمرقند، بخارا، کشمیر، لکنو، پتنا، تبریز، اصفهان و شیراز تا اقصی نقاط ایران زانو زده و نسخه‌پردازی کرده‌اند و آثار ماندگار به جا گذاشته‌اند، سرمایه‌های جاودانه و علمی ملت‌ها را رقم می‌زند و می‌دانیم که با تمام تلاش و کوشش‌هایی که انجام گرفته، هنوز بسیاری از آثار خطی، فهرست‌نگاری نشده است. حال اگر همت مردانی چون ابن ندیم‌ها، چلبی‌ها، اسماعیل پاشاه، دانش پژوه‌ها، افشارها، انوارها و منزوی‌ها نبود چگونه می‌توانستیم در این حد هم ذخایر علمی و میراث فرهنگی خود را بشناسیم و بشناسانیم، هنوز نعره‌های مستانه چنگیزیان تیموریان و چکاچک شمشیر دلاور مردان ایرانی در عرصه تاریخ طنین‌انداز است؛ هنوز بشریت، آتش زدن‌ها و انهدام کتابخانه‌ها را از یاد نبرده است. اما آنچه باقی مانده است از برکت همت بلند قامتان عرصه تاریخ است. اگر ابن ندیم اثری چون الفهرست به جا نمی‌گذاشت و یا فهاری چون کشف الظنون، ذیل کشف الظنون، هدیه العارفین، برو کلمان، ال‌س، چستریتی، و... نوشته نمی‌شد، چگونه از آثاری که در جهان اسلام پدید آمده، اطلاع پیدا می‌کردیم و اگر به عمق مطلب توجه کنیم و نگاهی گذرا به آثار دانشمندان اسلامی در این کتاب بیفکنیم، در خواهیم یافت که جهان اسلام تا چه اندازه بر علوم دنیای غرب تأثیر گذاشته است و چقدر دنیای غرب مدیون همین سرمایه‌های معنوی و ارزش‌های فرهنگی جهان اسلام است. درست است که با اختراع چاپ، عصر نسخه‌پردازی به تاریخ سپرده شد و دستگاه چاپ، جای نساخان را گرفت؛ اما شگفت‌آور این که هر مرحله‌ای که از تحویل چاپ می‌گذرد، اهمیت نسخه‌های خطی بیشتر ملموس می‌شود و همین نسخه‌های

خطی است که هزاران مسایل ناگفته را بازگو می‌کند و با زنده کردن هر دست‌نوشته‌ای، نکات تازه‌ای مطرح می‌شود و اینجاست که می‌توان دریافت که چرا غربیان برای مسایل نسخه‌شناسی و کتابشناسی اهمیت ویژه‌ای قائل‌اند و چرا گوستا و فلوگل اتریشی اثر بی‌نظیر الفهرست را احیا می‌کند و یا استوری در تهیه فهرست نسخه‌های خطی فارسی، تلاش خستگی‌ناپذیری را به جان می‌خرد.

ویژگی فهرست‌ها همین است که نشان می‌دهد چه کاری در گذشته شده است و چه کاری باید انجام شود و بی‌تردید زیربنای پژوهش‌های امروز در عرصه تاریخ و ادب و فرهنگ، همین میراث فرهنگی بازمانده است. بی‌شک آنان که دل مشغولی با تاریخ و فرهنگ و زبان و ادب دارند نیازمند به آگاهی هستند تا بتوانند ردپای آثار فرهنگی و علمی خود را در اقصی نقاط جهان پیدا کنند.

آنچه مسلم است، استاد احمد منزوی (که عمرش دراز باد) از محققان سخت‌کوش و پرتلاشی هستند که با قناعت و فروتنی و بی‌هیچ ادعا، به امید شناساندن آثار فرهنگی ایران، غم دوری از وطن را به جان خریده، خانه و کاشانه را رها کرده و با اشتیاق تمام به بررسی فهرست‌ها و نسخه‌ها پرداخته‌اند و روزهای خوش زندگی را در به ثمر رساندن آثار گرانسنگ خود سپری ساخته‌اند. امروزه آثار استاد منزوی دست مایه اهل تحقیق است. اگر می‌توان به نسخه‌های دست یافت و یا شناسایی کرد، مدیون منزوی‌ها هستیم که عاشقانه حاصل مطالعات خود را که نتیجه رنج‌ها و مرارت‌های به جان خریده سالیان دراز است به جامعه علمی عرضه داشته‌اند.

استاد با پیر و جوان؛ عارف و عامی می‌جوشند، متواضع؛ صمیمی و خوش‌برخورد هستند و هنوز با کهولت سن، پرتوان و فعال و (به مفهوم واقعی کلمه) یک پژوهشگر و کتابشناس توانمند هستند و در جمع‌آوری اطلاعات مربوط به نسخه‌شناسی و کتابشناسی سخت‌کوش‌اند.

نکته آخر، این که استاد، خدمتگزاری هستند صدیق و فارغ از هرگونه تنگ‌نظری‌ها که معمول روزگار ماست. در راهی که قدم گذاشته‌اند محکم قدم برمی‌دارند، عمرشان دراز و سعی‌شان مشکور باد.

کارنامه

۱۳۰۲ تولد در سامره

۱۳۱۴ عزیمت به نجف، به همراه خانواده پدری.

۱۳۲۲ مهاجرت به ایران و ورود به مدرسه سپهسالار.

۱۳۲۷ اخذ لیسانس، در رشته الهیات، از دانشکده معقول و منقول.

۱۳۲۷ مدت کوتاهی حبس، به جهت فعالیت‌های سیاسی در

حزب توده.

۱۳۵۶ سفر به پاکستان؛ افغانستان و هندوستان و اقامت در پاکستان و به کار تحقیقاتی در «مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان».

۱۳۶۹ بازگشت به ایران؛ به علت پیری و بیماری‌های پیاپی.

۱۳۶۹ آغاز همکاری با «مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی» که تاکنون نیز ادامه دارد.

تالیفات و تصحیحات

۱. مصفی المقال فی مصنفی علم الرجال: شیخ آقا بزرگ نهرانی، تصحیح احمد منزوی، تهران، ۱۳۵۵، ۶۲۶ ص.

۲- ۸. همکاری با گروهی در نگارش و چاپ شش مجلد فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی، مجلدهای ۱۱ تا ۱۶، ۱۳۴۵ - ۲۶۶۸ ص.

۹- ۱۶. ویرایش و چاپ هشت مجلد الذریعة الی تصانیف الشیعة، مجلدهای ۱۶ تا ۲۳، ۱۳۴۶ - ۱۳۵۴، ۳۳۰۵ ص.

۱۷- ۲۵. همکاری با گروهی در نگارش فهرست کتابخانه و موزه ملی ملک، مجلدهای ۱ تا ۹، ۱۳۵۲ - ۱۳۷۱، ۴۲۰۶ ص.

۲۶- ۳۱. فهرست نسخه‌های فارسی، مجلدهای ۱ تا ۶، انتشارات R.C.D، ۱۳۴۸ - ۱۳۵۳، ۴۷۲۶ ص.

۳۲- ۳۴. تحریر و تنظیم و تحشیه دو مجلد ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری، ترجمه و تحریر برگل، مجلدهای ۱ و ۲، ۱۳۶۲، ۱۰۴۱ ص.

۳۵- ۳۸. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش (۴ مجلد)، اسلام آباد - پاکستان (مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان)، مجلدهای ۱- ۴، ۱۳۶۱ - ۱۳۷۵، ۲۵۱۳ ص.

۳۹ - سعدی بر مبنای نسخه‌های خطی پاکستان، انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، ۱۳۶۳، ۲۱۹ ص.

۴۰- ۵۲. فهرست مشترک نسخه‌های خطی پاکستان، مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان، مجلدهای ۱- ۱۳، ۱۳۶۲ - ۱۳۷۰.

۵۳ - فهرست مشترک نسخه‌های خطی پاکستان، با اضافات و تجدید نظر، دکتر سید عارف نوشاهی، مرکز تحقیقات اسلام آباد، ۱۳۷۵، ۹۴۵ ص.

۵۴- ۵۷. فهرستواره کتاب‌های فارسی، (۴ مجلد)، ۱۳۷۴ - ۱۳۷۸، (با کمک‌های مالی و فنی مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی)، انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.

۵۸ - فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه عمومی و آرشیو پتیاله (پنجاب، هند)، انتشارات مرکز تحقیقات فارسی جمهوری اسلامی ایران، دهلی نو، ۱۳۷۶، ۲۰۳ ص.

۶۰ - فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی علوم قرآنی در ایران، انتشارات پیام‌آزادی، تهران، ۱۳۷۸، ۲۱۴ ص.

۶۱ - فهرست نسخه‌های خطی مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی. تهران، ۱۳۷۹، مجلد دوم و سوم، زیر چاپ.

۶۲ - فهرست مشترک نسخه‌های خطی فارسی علوم قرآنی در پاکستان، انتشارات پیام‌آزادی، تهران، ۲۶۶ ص.

۶۳ - فهرستواره کتاب‌های فارسی، مجلد پنجم، (۳۲۳۴ - ۴۱۶۸)، (با کمک‌های مالی و فنی دایرة المعارف بزرگ اسلامی)، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، ۱۳۷۹.

۶۴ - فهرست نسخه‌های عکسی، (عکسی‌های کتابخانه ابراهیمیة کرمان)، ۱۳۷۹، زیر چاپ.

۶۵ - فهرستواره کتاب‌های فارسی، مجلد ششم، (با کمک‌های مالی و فنی مرکز دایرة المعارف بزرگ اسلامی)، انتشارات انجمن آثار و مفاخر فرهنگی، تهران، ۱۳۷۹.

مقالات

۱. «علوم شرق اسلامی چگونه به اروپا رفت؟» فیلیپ حتی، ترجمه احمد منزوی، ماهنامه جلوه، س ۱، ش ۹ - ۱۰ (اسفند ۱۳۲۴؛ فروردین ۱۳۲۵).

۲. «کتاب‌شناسی (فهرست) نسخه‌های خطی چاپ شده در ایران»، دربرگیرنده نسخه‌های خطی فارسی چاپ شده در ایران، مجله وحید، س ۶، ش ۷، (۱۳۴۸)، ص ۶۳۱ - ۶۳۷.

۳. «نمودار نسخه‌های خطی فارسی»، بررسی آماری برپایه پیرامون شصت هزار نسخه خطی از دانش‌های گوناگون، مجله راهنمای کتاب، س ۱۴ (۱۳۵۰)، ص ۲۸۳ - ۲۹۲.

۴. «بررسی آماری از نسخه‌های خطی دیوان حافظ و دیوان سعدی»، برپایه پیرامون شصت هزار نسخه، مجله وحید، س ۹، ش ۲، (۱۳۵۰)، ص ۳۰۳ - ۳۰۹.

استاد احمد منزوی در سال‌های اخیر

۵. ریاض الابرار، دایرة المعارف نویسی در ایران تا ریاض الابرار، دایرة المعارف فارسی، نسخه منحصر به فرد تازه یافته، نامه آستان قدس، شماره مخصوص، (مهرماه ۱۳۵۰)، ص ۱۹۸ - ۲۱۵.
۶. ریاض الابرار، (همان موضوع بالا، کوتاه‌تر) مجله وحید، س ۹، ش ۵، (۱۳۵۰)، ص ۷۴۲ - ۷۵۲.
۷. نتیجه الدولة، (کتاب فارسی در مکانیک)، سده نهم ق، نسخه منحصر چاپ نشده، مجله وحید، س ۹، ش ۷، (۱۳۵۰)، ص ۱۰۲۱ - ۱۰۲۶.
۸. «معرفی الذریعه الی تصانیف الشیعه» کتابداری (نشریه کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد دانشگاه تهران، ایرج افشار)، ش ۴، (۱۳۵۲)، ص ۲۲ - ۲۵.
۱۰. «اخلاق عالم‌آرا»، (معرفی نسخه منحصر به فرد تازه یافته از سده ۱۱ ق در کتابخانه گنج بخش) مجله راهنمای کتاب، س ۲۰، (۱۳۵۶)، ص ۳۳۷ - ۳۴۰.
۱۱. تخییر الکلام، سیف الله والدین (اسفرنگی)، سده ۷ ق، (تفسیر فارسی تازه یافته، منحصر به فرد، از سده ۷ قمری)، مجله آینده، س ۷، (۱۳۶۰) ص ۴۲۲ - ۴۸۳.
۱۲. «دو فهرست از پاکستان»، (فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه گنج بخش، فهرست نسخه‌های خواجه سناوالله خراباتی)، محمد حسین تسیحی، مجله راهنمای کتاب، س ۱۶، (۱۳۵۲)، ص ۲۸۰ - ۲۸۴.
۱۳. «فهرست نسخه‌های خطی فارسی»، مؤسسه فرهنگی منطقه‌ای R.C.D، دکتر سلیم نیساری، مجله راهنمای کتاب، س ۱۵، (۱۳۵۱)، ص ۸۰۱ - ۸۰۶.
۱۴. «کارنامه بیرونی»، پرویز اذکایی، (معرفی و نقد)، مجله راهنمای کتاب، س ۱۷، (۱۳۵۳)، ص ۵۸۰ - ۵۸۶.
۱۵. «تبع در گلستان سعدی»، (کتاب‌شناسی کتاب‌هایی که در پیروی گلستان نگاشته شده است)، کنگره تحقیقات ایرانی، تهران، ۱۳۵۲، ج ۱، ص ۷۰۴ - ۷۴۹.
۱۶. «تبع در گلستان سعدی»، (همان گفتار با تغییراتی)، مجله وحید، ش ۱۱، (۱۳۵۲)، ۱۶۷ - ۱۷۸؛ ۳۴۶ - ۳۴۱؛ ۴۶۵ - ۴۷۰؛ ۵۵۲ - ۵۵۶؛
- ۷۲۷ - ۷۳۱؛ ۸۶۶ - ۸۷۰.
۱۷. «بررسی آماری از نسخه‌های مثنوی معنوی»، چهارمین کنگره تحقیقات ایرانی، ج ۳، (۱۳۵۴)، ص ۱۸۴ - ۱۸۶.
۱۸. «انتشارات مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان»، مجله دانش، اسلام آباد، پاکستان، ش ۲۶، (تابستان ۱۳۷۰)، ص ۵۲ - ۹۵.
۱۹. «کارنامه مرکز تحقیقات فارسی ایران و پاکستان»، (در کار فهرست‌نویسی و کتاب‌شناسی)، گاهنامه دانش، اسلام آباد، ش ۲۶، (تابستان ۱۳۷۰)، ص ۳۷ - ۵۱.
۲۰. «گفت و گو با استاد احمد منزوی»، عنایت سمیعی، ماهنامه کلک، ش ۱۵ - ۱۴، (۱۳۷۰)، ص ۱۸۳ - ۱۹۰.
۲۱. «طرح فهرست‌نویسی کتاب‌های فارسی»، ماهنامه کلک، ش ۲۴ - ۲۳، (اسفند ۱۳۷۰)، ص ۱۸۳ - ۱۹۰.
۲۲. «دومین دستور زبان فارسی»، عبدالصمد ملتانی، ۱۶۹۹، ماهنامه آینده، س ۱۵، (۱۳۶۸)، ص ۵۳۲ - ۵۳۴.
۲۳. «مونس العشاق» (نسخه کهن تازه یافته از میر عرشاه یزدی، داستان حسن و عشق با استعارات عرفانی)، ماهنامه آینده، س ۱۱، (۱۳۶۴)، ص ۶۱۲ - ۶۱۳.
۲۴. «مونس العشاق» (داستان حسن و عشق با استعارات عرفانی)، گاهنامه دانش، اسلام آباد، ش ۲، (۱۳۶۴)، ص ۵۴ - ۵۹.
۲۵. «نسخه‌ای از اسئله واجوبه رشیدی»، (مجموعه رساله‌هایی از خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی، که بایستی از روزگار نگارنده باشد، هفتاد مقاله (ارمغان به دکتر غلام‌حسین صدیقی)، ج ۲، (۱۳۷۱)، ص ۸۴۳ - ۸۵۶.
۲۶. «پاکستان کی کتابخونون مین غیر مطبوعه»، طبی مخطوطات (نسخه‌های خطی فارسی پزشکی در پاکستان)، خدابخش لایبریری جرنل (پتنه - هند)، ش ۲۹ - ۳۱، (۱۹۸۴)، ص ۷۴ - ۷۷ (ضمیمه).

